

Josep Iglésies i Fort, «un excursionista de la vella escola» (1902-1986)

Ignasi Cuadros i Vila*
Antoni Durà i Guimerà*

Résumé / Abstract / Resumen / Resum

L'excursionisme scientifique a été un agent de grande valeur dans le processus de renouvellement de la géographie catalane au *xxe*. siècle. Par leur affinité d'objectifs et de méthodes, les courants possibilistes français ont trouvé dans ce mouvement social une atmosphère favorable à leur diffusion.

Josep Iglésies a été sans doute une des personnalités les plus remarquables parmi les géographes catalans formés dans les milieux excursionnistes. Cet article rappelle les traits principaux de sa biographie et de sa pensée. Dans l'oeuvre d'Iglésies on doit souligner son travail sur la démographie historique ainsi que les études locales. Mais ce que l'on doit surtout remarquer est son esprit civique qui l'a amené à soutenir de très nombreuses initiatives dans cette difficile période de consolidation de la géographie catalane.

* * *

Scientific hiking has been a valuable agent in the renewal of the geography in Catalonia in the *xx* century. French possibilist approaches—because of their objectives and goals—found an adequate social atmosphere for their expansion in that movement.

Josep Iglésies was one of the most outstanding geographers trained in the hiking environments. This paper reflects the main features and

---

* Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.

events of his biography and thought. We could point at the exhaustive work in historical demography as well as in local and county studies. Nevertheless, the most remarkable feature of his personality was his high civic spirit that led him to foster so many interesting projects in a very much difficult period of the Catalan geography.

* * *

El excursionismo científico ha sido un agente de gran valor en la renovación de la geografía en Cataluña durante el presente siglo. Las corrientes posibilistas francesas, por sus objetivos y métodos afines, encontraron en este movimiento social un ámbito adecuado para su difusión.

Josep Iglésies ha sido sin duda una de las personalidades más destacadas entre los geógrafos catalanes formados en los ambientes excursionistas. Este artículo quiere recordar los principales rasgos de su biografía y su pensamiento. De la obra de Iglésies destaca la incansable labor dedicada al campo de la demografía histórica, así como a los estudios de ámbito comarcal y local. Pero, sobre todo, su figura se caracteriza por un elevado espíritu cívico que lo llevó a impulsar tantas iniciativas en este período difícil de consolidación de la geografía catalana.

* * *

L'excursionisme científic ha estat un agent de gran valor en la renovació de la geografia a Catalunya durant el segle present. Els corrents possibilistes francesos, pels seus objectius i mètodes afins, trobaren en aquest moviment social un àmbit adequat per a la seva divulgació.

Josep Iglésies ha estat, sens dubte, una de les personalitats més destacades entre els geògrafs catalans formats als ambients excursionistes. Aquest article vol recordar quins han estat els principals trets de la seva biografia i el seu pensament. De l'obra d'Iglésies en destaca la incansable labor dedicada al camp de la demografia històrica i als estudis d'àmbit comarcal i local. Però, sobretot, la seva figura es caracteritza per un elevat esperit cívic, que el portà a impulsar tantes iniciatives en aquest període difícil de consolidació de la geografia catalana.

L'excursionisme científic ha estat un agent de gran valor en la renovació de la geografia de Catalunya durant el segle present. Els corrents possibilistes francesos, pels seus objectius i mètodes afins, trobaren en aquest moviment social un àmbit propici per a la seva difusió. Josep Iglésies ha estat, sens dubte, una de les figures més destacades entre els geògrafs catalans formats

als ambients excursionistes. De l'obra d'Iglésies en destaca la incansable labor dedicada als estudis comarcals i locals i en el camp de la demografia històrica catalana. El seu esperit cívic el dugué a impulsar nombroses iniciatives al llarg de la seva vida, en un període ple de dificultats per a la continuïtat de la geografia catalana. La seva condició d'autodidacta i de seguidor incondicional de la geografia regional francesa, i també la d'excursionista per vocació i enamorat de la seva terra, són elements claus per definir el pensament geogràfic de J. Iglésies.

Nascut a Reus el 9 de setembre de 1902, Josep Iglésies era fill d'un petit industrial tèxtil. Ja des de la infantesa visqué immers en l'ambient cultural d'una ciutat amb una empena i una projecció capdavanteres, en una època de desenvolupament industrial, d'esclat del moviment obrer i de desvetllament de l'esperit nacionalista. Estudià el batxillerat a l'Institut General i Tècnic de Reus, on se li va despertar l'interès per les coses i pels homes de l'entorn de la seva ciutat. El seu pare, ja des de l'adolescència, l'introdueix en els cercles del Centre de Lectura de Reus, que era el principal focus de vida cultural i associativa. Dins d'aquesta entitat forma part de la secció excursionista, cosa que el porta a recórrer assíduament les muntanyes del sud de Catalunya. És justament en aquests anys que s'introdueixen, per mitjà de l'excursionisme, els nous corrents geogràfics, revalorant així el paper d'aquesta disciplina, que tenia una representació escassa en l'ensenyament universitari.

Als setze anys es desplaçava a Barcelona per cursar estudis de dret, que va abandonar i no acabà fins anys després, i va iniciar els de direcció d'indústries tèxtils (1920-1923) a la Universitat Nova, creada per la Mancomunitat de Catalunya. Fou aquí on va conèixer Maria Fontserè –filla de l'eminent físic i meteoròleg català Eduard Fontserè amb qui es casà el 1930, i que es convertí en la seva col·laboradora permanent en l'elaboració de treballs. Va ser aquí, també, on entrà en contacte amb Pau Vila, llavors professor d'aquest centre, que seria l'introduïdor principal dels nous corrents geogràfics francesos a Catalunya. Fruit d'aquesta relació, que continuà als ambients excursionistes (sobretot al Centre Excursioniste de Catalunya, que començà a freqüentar en la seva època d'estudiant a Barcelona), neix en bona part la seva vocació com a geògraf.

Sense haver-se deslligat mai de la seva ciutat natal, Iglésies va anar a viure a la Riba, que tenia una important activitat industrial, i es féu càrrec de la indústria familiar. El 1931, amb la proclamació de la República i l'establiment de la Generalitat, va formar part, com a membre i secretari, de la Ponència per a l'Estudi de la Divisió Territorial de Catalunya que el govern català havia constituït. El projecte s'enllestí l'any següent. L'any 1935 va participar en la fundació de la Societat Catalana de Geografia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans,

la qual es creava a proposta del doctor Fontserè. Iglésies formà part de la Junta directiva juntament amb Pau Vila i amb Lluís Solé Sabarís. En una de les primeres accions, Iglésies, Fontserè i Vila van visitar el ministre d'Educació, Marcel·lí Domingo, quan aquest es trobava a Barcelona, i li proposaren un programa d'estudis per introduir la geografia a la universitat. Aquest pla no va reeixir.

La guerra esclatà quan es projectava una sortida conjunta amb membres de l'Associació de Geògrafs Francesos i de l'Institut de Geografia de la Universitat de París, presidit per Emmanuel de Martonne, que no es va poder dur a terme. Els anys de confrontació i de revolució social els va passar participant activament en la vida pública, fins que va ser cridat a files. La seva producció s'aturà, a excepció de la col·laboració amb Fontserè, en la redacció del llibre *Elements de Geografia* (1938), primer manual en català dirigit especialment a les escoles secundàries.

El 1939 s'instal·la definitivament a la torre modernista del passatge de Permanyer de Barcelona. Amb la postguerra vingué la clausura de moltes institucions, com la mateixa Societat Catalana de Geografia, alhora que s'exiliaren els principals geògrafs: Vila, Huguet del Villar i d'altres. En aquests moments difícils, Iglésies va voler acollir a casa seva, com a secretari de l'entitat, les activitats de la Societat. Aquesta situació es perllongà entre 1947 i 1963, període en què es pronunciaren nombroses conferències i es mantingué així la vida del centre.

A causa d'unes operacions quirúrgiques, va haver de deixar les excursions, i emprengué la seva recerca als arxius. Es va dedicar a l'estudi de la història de la geografia, i va treure a la llum, el 1949, les obres dels jesuïtes Pere Gil (1551-1622) i Mateu Aymerich (1715-1799). L'any 1950, seguint l'esperit de l'excursionisme científic, convocà amb Joan Mercader i d'altres la primera Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, a Martorell (Barcelona), iniciativa que ha tingut continuïtat fins al moment present i ha estat un punt de contacte entre el món universitari i els dels estudiosos afeccionats. També en aquest temps inicià els treballs de demografia, amb l'obra *Distribució comarcal de la població catalana a la primera meitat del segle XVI* (1957), que el va dur a l'ambiciosa tasca d'anar ordenant, anotant i publicant la pràctica totalitat dels censos antics i moderns realitzats a Catalunya. En destaquen, entre d'altres, *La població catalana al primer quart del segle XVIII* (1959) i *El cens del comte de Floridablanca* (1969).

A partir de 1958 i fins al 1974, es va incorporar al consell de redacció de la *Geografia de Catalunya*, obra col·lectiva de geografia regional, cabdal en el desenvolupament de la geografia catalana. Hi treballà al costat d'antics col·legues, entre els quals hi havia Lluís Solé i Sabarís i Pau Vila (retornat de

l'exili en aquesta època), i els també destacats Joan Vilà i Valentí i Salvador Llobet. La seva aportació va ser notable: va redactar les monografies de diverses comarques del sud de Catalunya i alguns capítols temàtics, com els de la població i d'història de les delimitacions territorials.

El 1958 ingressà com a membre numerari de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, amb la presentació, dos anys més tard, del notable estudi *El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años* (editat el 1961). Dins d'aquesta entitat va continuar aquests treballs, i també hi exercí de bibliotecari. El 1963, després de 29 anys de secretari de la Societat Catalana de Geografia, deixava el càrrec, tot i que exercí com a president entre 1970 i 1972, i col.laborà assíduament amb l'entitat. Fou també patró de diverses fundacions culturals: l'any 1964 impulsava la Fundació Salvador Vives i Casajuana, amb la voluntat d'ajudar la cultura catalana, i en fou secretari fins al 1981. Entre 1964 i 1965 aparegueren també els seus dos volums de l'*Enciclopèdia de l'excursionisme*, i a partir de 1969 va col.laborar, amb nombrosos articles, en la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

Amb la fi de la Dictadura als anys setanta, les entitats en què participava Iglésies prengueren un nou impuls. Va sentir un interès especial per continuar els treballs de demografia històrica i pel possible restabliment de la Divisió Territorial de 1932, temes sobre els quals escriví nombrosos articles d'opinió i de divulgació. Publicà, a més, diversos llibres, com ara les biografies de Pau Vila (1981) i d'Eduard Fontserè (1983). L'any 1979 va ser escollit membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans, i en fou el representant, fins a la seva mort, a la Junta directiva de la Societat Catalana de Geografia. En aquests anys també arribaren els reconeixements per la seva tasca i el seu civisme: hi destaca la Creu de Sant Jordi, màxima distinció de la Generalitat de Catalunya (1983). Els darrers dies de la seva vida els va passar treballant en la publicació de tots els censos de Catalunya. Morí la nit del 17 al 18 de novembre de 1986, després d'una jornada dedicada a l'edició d'un cens de finals del segle XV.

PENSAMENT I OBRA

L'obra geogràfica de Josep Iglésies s'ha d'entendre sobretot per la seva vinculació amb l'excursionisme català, amb el qual ell mateix s'identificava. Aquest important moviment social, fruit de l'esperit que es despertà en el segle XIX amb la Renaixença, propugnava el descobriment científic i cultural del país. Les entitats excursionistes van desenvolupar seccions tan diverses com les de geografia, de ciències o d'història, suplint així les endarrerides ins-

seva influència. Dins d'aquest ambient també es mogueren d'altres geògrafs catalans durant la primera meitat del segle: Fontserè, Vila, etc. Amb la publicació de guies excursionistes, de monografies comarcals i de biografies d'excursionistes cèlebres, i amb abundants conferències i cursets; animava constantment al coneixement i al contacte amb la realitat catalana. Aquest contacte, Iglésies l'havia establert amb les seves constants sortides per les terres de Catalunya. En aquesta línia, les assemblees intercomarcals tingueren el seu impuls, i el resultat en va ser l'aparició de nombrosos centres d'estudis locals i de biblioteques, i la unió d'esforços de molts estudiosos afeccionats. D'aquesta manera s'ajudava a reconstruir el teixit de la societat catalana, a la vegada que s'intentava que els universitaris intervinguessin en aquesta tasca de divulgació.

L'obra col·lectiva *Geografia de Catalunya* (1958-1974) va ser la culminació d'un període marcat per la influència francesa, alhora que reafirmava la divisió del territori en comarques, com ell sempre havia defensat. El reconeixement d'aquesta divisió com a base administrativa s'ha plasmat el 1987 amb el seu restabliment parcial per l'actual Parlament autònom. Respecte dels treballs de demografia històrica, la seva tasca ingent ha estat aprofitada per a molts estudis posteriors, sobretot per la gran quantitat de material que aportà.

Finalment cal dir que els nous corrents de la geografia arribaren quan Iglésies ja era d'edat força avançada, i ell va saber deixar el lloc a les noves generacions de geògrafs formats ja a la Universitat. Però això no el va detenir en la seva empremta, i treballà perquè a Catalunya els afeccionats a la geografia, els erudits locals i els universitaris trobessin punts de contacte i de diàleg.

BIBLIOGRAFIA DE JOSEP IGLÉSIES CITADA

- (1927) «El paisatge i la vida a la vall del riu Brugent. Per l'estudi geogràfic de les serres de Prades». *RCL* 171, juliol.
- (1930) *Delimitació del Camp de Tarragona. La font històrica en la demarcació de les comarques catalanes*. Llibreria Nacional i Estrangera, Reus, 116 pp.
- (1938) *Elements de Geografia* (col.laboració amb FONTSERÈ, E.) Gustau Gili, Barcelona.
- (1948) *Assaig sobre l'extensió de la comarca d'Igualada* (Estudis Comarcals), Igualada, 180 pp. (Peu d'impremta de 1938.)
- (1950) «Índex elemental de matèries i punt de vista geogràfics per a facilitar l'estudi d'una localitat catalana», *Actas y comunicaciones de la I.ª Asamblea Intercomarcal del Penedès y Conca d'Òdena*, Martorell, pp. 33-68.
- (1957) *Distribució comarcal de la població catalana a la primera meitat del segle xvi*, Fundació Josep Massot i Palmés i Societat Catalana de Geografia, Barcelona, 32 pp.
- (1958) *Geografia de Catalunya*, vol. I (col.laboració), vol. III 1974 (col.laboració), AEDOS, Barcelona.

- (1959) *La població catalana al primer quart del segle XVIII*. Josep Massot i Palmés i Societat Catalana de Geografia, Barcelona, 46 pp.
- (1961) «El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años», *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona XXXIII*, pp. 317-435.
- (1964) *Enciclopèdia de l'excursionisme*, Dalmau, Barcelona, 1964-1965, 2 vols.
- (1966) *La realitat comarcal a Catalunya (Assaig sobre el concepte de comarca)*, Bruguera (Quaderns de cultura 14), Barcelona, 112 pp.
- (1967) *La divisió comarcal catalana*. Bruguera (Quaderns de cultura 23), Barcelona, 112 pp.
- (1968) *La crisi agrària de 1879-1900. La fil·loxera a Catalunya*. Edicions 62 (Llibres a l'abast 55), Barcelona, 292 pp.
- (1969) *El cens del Comte de Floridablanca*. Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 2 vols.
- (1981) *Pau Vila*. Dalmau (Episodis de la Història 252-253), Barcelona, 73 pp.
- (1983) *Eduard Fontserè. Relació de fets*. Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 176 pp.